

ZÁVĚR

I když se tato stať musela omezit jen na sledování několika málo institucí, ze získaných výsledků jednoznačně vyplývá, že knihovnictví a zvláště pak úsek správy, ochrany, zpracování a využívání historických fondů byl a v současnosti pořád ještě je tragicky podceněn.

Jen velice obtížně lze odhadovat, jak dlouhý bude proces samotné emancipace této části kulturního dědictví. Vzpomenutá legislativa nahromaděné problémy ještě nevyřeší. Půjde spíše o pozvolný proces národní osvěty, v němž bude úcta k minulosti, ke kulturním statkům a k tradici integrována do běžné každodenní filozofie člověka a do jeho individuálního vědomí. Nejsporně důležitá bude také pomoc vládních institucí — čím dříve si spolu s námi naléhavost uvědomí, tím menší prostředky bude třeba v příštích letech vynaložit. Jinými slovy řečeno: kdyby ministerstvo kultury ČR v uplynulých čtyřech letech zareagovalo alespoň v dílčích rovinách na písemné materiály a novinové články o kritickém stavu historického fondu Národní knihovny v Praze, mohla se tato vrcholná knihovna instituce vyhnout dnes již zřejmé národní ostudě a částečně snad i celkovému kolapsu, do něhož postupem let, a jakoby s tichým souhlasem ministerstva, upadla.

Nahromaděné problémy i vědomí, že se zde řeší nevyčíslitelná součást identity našeho národa, kategoriicky vyžadují, aby dnešní situace byla uznána za kulturně politický státní problém s prioritním zájmem o postupnou, avšak účinnou likvidaci alespoň nejzávažnějších nedostatků v oblasti personální, finanční, materiální a legislativní (srov. např. nedovolené vývozy starých knih do zahraničí, zákon o historických knihovnách či zmiňovaný zákon o národním kulturním dědictví).

Všechny knihovny každodenně limituje nedostatečné personální obsazení, minimální anebo žádné finanční dotace směřující do předmětných oblastí a nedostatečné možnosti rozvinout všechna preventivní opatření k ochraně a záchraně historických fondů. Dále je třeba především intenzivní cestou rozvoje knihoven posílit úseky pečující o historické fondy zvnějšku, tedy reprografická oddělení a úseky restaurátorské a konzervátorské. Hovoříme-li zde o intenzifikaci, neznamená to ještě, že záchrana a další informační využívání historických fondů nebude postrádat státní dotace. Ohlédneme-li se však po praxi západních knihoven, je na druhé straně jasné, že knihy představují oblast s možnými valutovými zisky (srov. např. u nás neexistující autorské poplatky za filmování, fotografování, placené rešeršní služby apod.). K tomu však bude třeba v rámci přechodu na tržní hospodářství posílit ekonomické nástroje příslušných knihovnických institucí.

Je jistě pochopitelné, že sedm sledovaných

knihoven nemůže vytvořit obraz úplný, ovšem síť muzeí čítající v ČR 220 institucí a síť archivů skládající se ze 121 instituce dovoluje prozatím předpokládat výsledky ještě povážlivější, nežli poskytly fondy sledované.

Proto se za daného stavu jeví výhodné následovat praxi Matice slovenské v Martině a provést takzvanou pasportizaci historických fondů na území Čech a Moravy. Cílem pasportizace by bylo získání naprosto exaktních a objektivních údajů o kvantitativních a kvalitativních náležitostech historických fondů včetně způsobu jejich uložení, evidence a ochrany. Pasportizace by tak v konečné fázi poskytla dodnes chybějící obraz tohoto úseku naší kultury a představovala by jakýsi národní rejstřík jedné z částí kulturního dědictví, který by plnil jak funkce vědecko-informační, tak i knihovnické a právní.

Naléhavost pasportizace je dále zesilována měnícími se vztahy mezi státem a církví. Již na počátku roku 1990 požádaly některé řeholní řády o vydání historických knihoven, které jim minulý režim roku 1949 protiprávně odňal a bud je jako celky svěřil do správy nejbližších státních knihoven, nebo je nechal zdevastovat v takzvaných rezervních fondech. Je třeba počítat s tím, že Národní knihovna v Praze tak na vyžádání předá pět pražských klášterních knihoven (františkáni u P. Marie Sněžné, benediktini na Břevnově, augustiniáni u sv. Tomáše, křižovníci s červenou hvězdou, dominikáni u sv. Jiljí); 2jednání probíhají také o premonstrátské knihovny na Strahově a v klášteře Teplá, rýsuje se majetkové přesuny k cisterciákům ve Vyšším Brodě, augustiniánům na Starém Brně a jinde.

Pro účely pasportizace však nebude vhodné využívat dotazníkového šetření, ale musí být založena jen na osobním průzkumu provedeném zvláštní komisí. Zde však narážíme jednak na časovou náročnost celé akce, jednak na zmiňované kapacitní možnosti odborníků pracujících v oblasti historických fondů.

Pasportizaci bude možno uskutečnit jedině tehdy, budou-li pro ni vytvořeny optimální personální podmínky. Pasportizace je ale jedinou možností, jak tuto oblast naší kultury konečně zpracovat a vytvořit předpoklady k projednání ve vládě ČR. Jiná cesta k rehabilitaci či ke správnému investování prostředků a k záchraně dnes již nevede, neboť nahromaděné problémy přerostly možnosti jednotlivých institucí a staly se — poněvadž jde o symptom minulého režimu — celospolečenskou otázkou dneška i morálním závazkem vůči budoucnosti.*

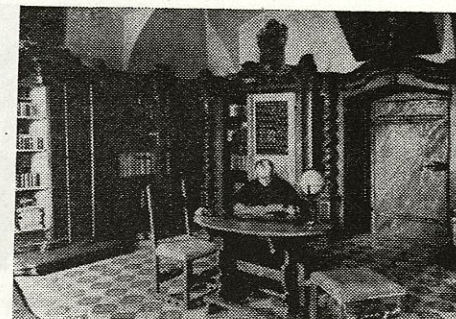
* Děkuji všem kolegům ve jmenovaných knihovnách za laskavou a účinnou pomoc, bez níž by tato stať pravděpodobně nikdy nevznikla.

Klášterní knihovny 1950

Na jaře 1950 nechal Gottwaldův režim zlikvidovat asi sto padesát převážně mužských řeholních institucí, které se staly „hnízdem rozvratu, střediskem protistátní činnosti, útočištěm protistátních zločinců“ (Rudé právo 1950, č. 90 ze 16. 4., s. 7). „Péči“ o opuštěné řeholní domy a jejich majetkovou podstatu včetně umělecko-historického inventáře, knihoven a archivů převzaly Státní úřad pro věci církevní (dále SÚC) a Náboženský fond. Režim na sebe vzal současně i odpovědnost za další osud zde uložených památek, které tvořily součást našeho kulturního dědictví a jež mnohdy přečkalý staletí. Pohlédme na osudy přinejmenším dvou miliónů knih, uložených do roku 1950 v klášterních knihovnách, a nahlédneme i do zatím přístupných úředních písemností (citované materiály jsou uloženy v oddělení rukopisů a vzácných tisků Národní knihovny, dřívější Národní a univerzitní knihovny v Praze).

Knihovny zrušených řeholních domů měly různou velikost (od několika set až po mnoho desítek tisíc svazků) a počátky řady z nich spadaly až do středověku. Značnou část tvořily historické fondy (pouze inkunábule a středověké rukopisy tu bylo celkem několik tisíc). Některé z nich byly přebírány v již dosti špatném stavu. To však nemůže ospravedlnit různá kulturní barbarství spáchaná na mnohých z těchto knihoven, nesoucích si s sebou ideologický škraloup (např. zámecké knihovny dopadly celkově o něco lépe).

Postup prací na likvidaci klášterních knihoven byl zhruba následující: v dubnu až červnu 1950 provedly kulturní komise sestavené SÚC, v nichž byli zastoupeni i knihovníci, průzkum jednotlivých klášterů včetně jejich knihoven a určily jejich rozsah, charakter a hodnotu. Dne 20. června 1950 vytyčil SÚC základní strategii likvidace. Knihy měly být podle tehdejších kraje svezeny Státními studijními knihovnami v Českých Budějovicích, Plzni, Liberci; Hradci Králové, Slezskou studijní knihovnou v Opavě, Univerzitní knihovnou v Olomouci, Zemskou a uni-

Původní stav knihovny bosých augustiniánů ve Lně

verzitní knihovnou v Brně a Národní a univerzitní knihovnou (NUK) v Praze. Posledně jmenovaná také zastupovala ostatní v jednání SÚC a jeden její pracovník měl svoz koordinovat a podávat hlášení nahoru (SÚC, ministerstvo školství, věd a umění). Velké množství bylo dopraveno rovněž do Strahovského kláštera (později Památník národního písemnictví). Vlastní svoz začal v červenci roku 1950 a konce roku byl z větší části proveden. Zbyl byl dokončen na počátku roku 1951. Celkem bylo do centrálních knihoven svezeno přes den milión svazků a dalších asi tři sta tisíc. Převzaly jiné místní instituce (archivy, muzea aj.). Práce probíhaly velmi rychle. Do kláštera přijel nákladní automobil a zástupce určil knihovny za pomoci brigádníků, vězňů, vojáků či jiných lidí z okolí naložil (či naházel) knihy na korbu a v určeném depozitáři zase vyložil. Rozdíly činěny nebyly. Tak se jednoho dne staly do pražského Klementina na korbě nákladního automobilu např. vzácné středověké rukopisy z kláštera premonstrátů v Teplé.

Přestože šlo často o krásné interiérové zejména barokní — knihovny, nesmělo jich mnoho zůstat v původních místnostech v konventech. Nejdříve bylo v květnu 1950 navrženo chovat pouze pět (!) takových celků: Strahov, Rajhrad, Teplá, Osek, Nová Říše. Kulturní mise SÚC za řízení náměstka předsedy vln Zdeňka Fierlingera nakonec 19. září po protestech proti tomuto nařízení rozhodla zachovat v původních prostorách tyto knihovny: v Premonstrátů na Strahově, františkánů na Janáčkovicích, dominikánů v Jiřské ulici, benediktinů v Břevnově, křižovníků u Karlova náměstí a maltézských rytířů a augustiniánů — poustevníků na Malé Straně, dále premonstrátů v Teplé, cisterciáků ve Vyšším Brodě a Oseku, františkánů v Plzni a Chebu, bosých augustiniánů ve Lně, v Brně augustiniánů — poustevníků minoritů a kapucínů, benediktinů v Rajhradě, premonstrátů v Nové Říši a dominikánů v Olomouci. Později bylo ještě rozhodnuto o zachování

vání knihovny benediktinů v Broumově. Ani těchto dvacet knihoven se však nakonec nepodařilo ubránit. Vystěhovat se musela dominikánská knihovna v Olomouci, z příkazu ministerstva vnitra musela být vyklizena vzácná knihovna křižovníků s červenou hvězdou v Praze a vzhledem k nevyhovujícím podmínkám byly z původních prostor odneseny knihy plzeňských františkánů a na místě zůstaly jen historické skříně.

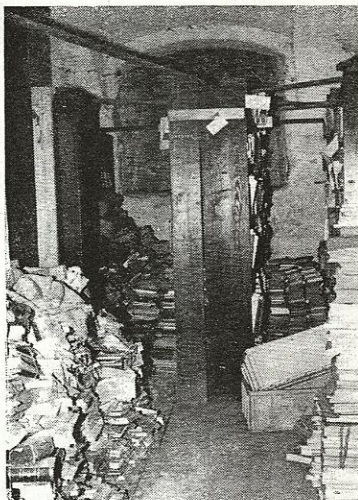
Novému uživateli lnářského kláštera byla nevhodná nádherná barokní knihovna (viz foto) sněkolika tisíci starých tisků, rukopisů a inkunábulí. Zpráva ředitele Státní studijní knihovny v Plzni pro SÚC ze dne 2. října 1950: „... velitelství ústavu pro mladistvé ženy ve Lnářích, které je nyní hlavním uživatelem kláštera, postavilo se rozhodně proti zachování knihovny v původním stavu na dosavadním místě s odůvodněním, že místnost knihovny je v řadě jiných místností, které ústav používá pro své účely, a že je tudíž vyloučeno, aby kdokoli jiný měl přístup do této místnosti... A protože velitelství ústavu náleželo dále na rychlé vyklizení místnosti, jinak že nábytek dá samo odstranit, rozhodl jsem, že vnitřní barokové zařízení knihovny dám truhlářem rozebrat a že je převežeme do Plzně, kde by ho bylo později použito k vybavení jedné místnosti, jež by byla zařízena jako stará klášterní knihovna v budově, o jejíž adaptaci pro Státní studijní knihovnu jde.“ Ani tento záměr se však nakonec nepodařilo uskutečnit a barokní knihovni skříně z let 1729–1731 jsou — dnes už ve značně zuboženém stavu — uloženy v otevřeném altánu v zahradě u Strahovského kláštera.

Pro mnohé nevyklizené klášterní knihovny však tím různé strasti neskončily. Zvláštní pozornost by si vyžádalo „soužití“ starých klášterů s jejich novými uživateli, zejména s naší armádou, která obsadila řadu konventů. Jako příklad uvedme tepelský klášter, kde byla naše lidová armáda až do 70. let a po sobě tu zanechala ruinu. Zápis o zjištění stavu knihovny a kostela tohoto kláštera ze dne 29. července 1952: „Při prohlídce knihovny bylo zjištěno, že dveře do knihovny byly násilně otevřeny, zámeček poškozen, uvnitř prováděny adaptační práce, při nichž místnosti a knihy byly znečištěny stavebním materiálem, vybourána kachlová kamna a zřizován nový komín, knihy na hromadách přeházeny, na první galerii v knihovním sále postaven žebřík, jímž neznámí pachatelé lezli na druhou galerii, rozbita řezaná socha putti, která tvoří část výzdoby knihovny a jež byla pohozena ve skladisti, úplně rozebrán náklad brožur Klášter Teplá od H. Tyla, z vitriny v sále odcizeny některé autogramy (např. Bonapartův a Kubelkův), rozházeny pohlednice, z nichž utrhány rohy se známkami, v regálech na galeriích některé knihy přeházeny a odcizeny, chybí kniha

návštěvníků od září 1949 a 3 židle z horní místnosti za druhou galerii. Všude plno prachu, roztroušeného materiálu a nepořádku. Stavební práce v kostele jsou prováděny bez uvědomění Náboženské matice a Státního památkového ústavu. Na četných oltářích vypáčeny kameny s ostatky. Při prohlídce varhan zjištěno, že chybí asi 50 cínových píšťal a jiné poškozeny...“ Z důvodu ochrany před vojskem byly nejceněnější knihy, zejména rukopisy, převezeny do trezoru Národní a univerzitní knihovny v Praze.

SÚC usiloval především o rychlé vyklizení klášterních budov bez většího ohledu na to, jak se při tom zacházelo s památkami. Svěvolně si mnohdy počínali i noví uživatelé budov. Zmocnění z jednotlivých klášterech a církevní tajemníci, většinou lidé bez hlubšího vzdělání, ani nevěděli, o jakých kulturně historických památkách rozhodují. Velkou snahu pomoci jednotlivým centrálním knihovnám (alespoň svaz zabezpečit) nevyvinulo ani příslušné oddělení ministerstva školství, věd a umění. Prostory některých institucí vyslyšeny nebyly. NUK v Praze např. 8. července 1950 upozorňovala na kulturní ztráty, které by mohly vzniknout ukvapeným odstraňováním historických klášterních knihoven. „V těchto případech nepatrný okamžitý zisk nás nemůže ospravedlnit před výtkou příštích generací, že zmizely beze stopy významné kulturní hodnoty, které nám zanechalo úsilí našich předků.“

Zastavme se alespoň u tří konkrétních ostudných příkladů likvidace klášterních knihoven. Tak knihovny františkánů z Hájků a z Hejnic, premonstrátů ze Želiv, část knihovny broumovských benediktinů a jiné byly vystěhovány ještě před vlastním započítáním svazu (většinou se tyto kláštery využívaly jako internační tábory pro řeholníky) a nakonec dopraveny v červenci 1950 do františkánského kláštera v Kadani. Zápis ze dne 17. září 1950 o jejich stavu: „Tyto knihy bez předchozího vyrozumění okresního církevního tajemníka i tehdejšího zmocněnce byly dopraveny nákladem ministerstva spravedlnosti v několika železničních vagoněch a v několika velkých nákladních autech s vlečnými vozy, v nichž byly doslovně naházeny, po příjezdu do Kadaně z vozů házeny do pytlů a košů, nošeny do kláštera a vysypávány do určených místností. Knihy byly dopravovány, neodborným a zcela nesvědomitým zacházením značně poškozeny. V místnostech byly naházeny bez ladu a skladu... Do kláštera vysláno 6 trestanců bez odborného vedení, kteří knihy částečně srovnali do hromad, avšak poškozené knihy, hudebniny, jednotlivé listy atd. vyházelí oknem na dvůr, odkud je nyní zmocněnec přenesl do místnosti, kde jsou knihy uskladněny. Mezi touto spoustou papíru jsou cenné tisky i rukopisy. Knihy z těchto klášterů jsou prozatím uloženy ve staré sakristii (kde jsou pouze nahá-

Sklep pod Klementinem — uložení rezervních fondů Národní knihovny v Praze

zeny až ke stropu), dále v bývalé gotické kapli v přízemí a v bývalém refektáři nad I. patrem spolu s jiným zařízením bývalých klášterů. Páje do několik vagonů knih v počtu mnoha desítek tisíc svazků...“ Při jejich dalším přesunu bylo nutno řešit různé obtíže, o kterých nás podrobně informuje zpráva určená NUK v Praze z 21. prosince 1950: „Obtížné bude snášení knih z refektáře, který je přístupný pouze po velmi úzkém (asi 80 cm) a esovitě točeném schodišti... Bylo by nejlépe utvořit řetěz lidí, kteří by si knihy podávali. Proto doporučuji, abyste k převozu knih vypravili co největší počet zaměstnanců (event. brigádu), popřípadě požádali IV. referát ONV v Kadani, zda by Vám na určité den a hodinu nemohla pomoci brigáda 30 až 50 žáků střední nebo jiné školy.“ Knihy byly vyházeny z oken z druhého patra přímo na nákladní automobily a potom odvezeny do Strahovského kláštera a zde uskladněny ve zhruba dva metry vysoké vrstvě v kostele sv. Rocha.

K velkým škodám došlo v období mezi zrušením klášterů a převzetím knihoven. V té době byla knihovna vydána napospas různým institucím i jednotlivcům, kteří tušili kořist. Zpráva NUK v Praze pro SÚC ze dne 31. srpna 1950 o stavu knih v emauzském klášteře: „Při prohlídce zajištěného a zpracovaného materiálu bylo

zjištěno, že ze dvou místností ve středním traktu budovy byly odstěhovány stoly a police knihy, že knihy byly ve značném nepořádku házeny na zem a zbaveny orientačního označení. Tak se stalo, že mezi papírovými odpady na zemi byl nalezen vzácný starý tisk Pe Stránského Republica Bohemiae, amsterodské vydání z roku 1634. V novém traktu I obě místnosti s vytříděnými knihami zcela klizeny a knihy (mezi nimi i staré tisky) házeny zároveň s různými papírovými odpady do otevřené přizemní kaple způsobem, který nedůstojný kulturní společnosti. Kniha byla nalezena v kapli podstatně méně, než při třídění před dvěma měsíci.“ Pohoršení vyvolal i zpěť stěhování nové části břeňovské knihovny ministerstvem vnitra za pomoci brigádníků a řů v červenci 1950. V podobných případech bylo možno pokračovat.

SÚC dával povolení různým institucím, k si ještě před příchodem centrálních knihoven vybíraly a odvážely knihy, a to i v těch případech, kdy knihovny měly být zachovány jako kulturně historické celky. Tak např. podle zprávy o převzetí knih děčinských jezultů I v Praze ze dne 26. ledna 1951 si již pět Městská knihovna v Děčíně odvezla 3000 knih, sekretariát ÚV KSČ 1200, Krajský archiv v Litoměřicích asi 3000, krajský sekretariát československé akademie v Ústí nad Labem 12 Ústředí lidové a umělecké výroby v Praze 600 knih. NUK pak převzala zbylých 20 500 svazků. Protokol o převzetí knihovny těšíteřů v boradických NUK v Praze ze dne 5. února 1951: „Podle sdělení okres. církv. taj. dostavil se kláštera po návštěvě kulturní komise s. . . zástupcem Charity a knihy odvezl, neznám kam. Pro NUK ponechal pouze 9 svazků, k byly v pořádku převzaty.“

Někdy byly knihovny odvezeny celé, j probíhalo tzv. vytřídování nehodnotné literatury, která pak byla předána n. p. Sběrné svině či v lepším případě antikvariátu. Prot o převzetí klášterních knihoven v sušickém okrese Státní studijní knihovnou v Plzni ze 4. října 1950: „V Kašperských Horách prof nuta budova bývalého kláštera de Notre D odkud byly sestry tohoto řádu přestěhov v jedné přizemní místnosti zůstalo asi 500 knihy byly přímo na místě prohlédnuty Felem Státní studijní knihovny v Plzni, k z nich pro potřebu poslěze jmenované knihy vybral 47 svazků odborné lékařské literatury slovníků, bohemik atd. většinou v německém zyce. Tyto publikace přejímá do své sbírky Státní studijní knihovna v Plzni, kam budou její žádost příležitostně dopraveny autem jenských posádky v Kašperských Horách, k bude tamější klášter používat. Zbylé knihy v čtu asi 450 se svým obsahem nehodí do ných knihoven ani do antikvariátu a budou

Beseda o historických knižních fondech Národní knihovny

Národní knihovna patří vedle Památníku národního písemnictví a Křesťanského muzea v Praze k nejvýznamnějším institucím spravujícím hlt knižní fondy. O fyzickém stavu těchto fondů v naší ústřední knižnici se v redakci rozhodli svolat k tomuto tématu besedu s pražskými odborníky. Ke „kulatému stolu“ se sešli: dr. Petr VOIT, vedoucí oddělení, dr. Alena RICHTEROVÁ, CSc., Katedra rukopisů a vzácných tisků Národní knihovny, dr. Dana DAN — pracovník oddělení, Jiří POLÍŠENSKÝ, vedoucí oddělení reprográfování, Jiřina HANZLOVÁ, vedoucí restaurátorského pracoviště, a za hosty dr. Václava MELČOVÁ a Vladimír VOZNIČKA.

Čtenář: Nejprve vás požádáme o základní charakteristiku historických fondů Národní knihovny — o jejich přesnější vymezení, srovnání s podobnými sbírkami v jiných zemích, případně o kvantitativní údaje.

Dr. Voit: Historické fondy jsou sbírky rukopisů, prvotisků a starých tisků vzniklé v minulosti buď působením institucí (klášterů či univerzit), nebo soukromých osob (šlechticů, duchovních, měšťanů). Tvoří nedílnou součást národního kulturního dědictví. Historické fondy Národní knihovny se většinou formovaly v Praze, která v minulosti byla — a patrně bude — knihovnickou evropských duchovních proudů. Tento fakt se odráží i v obsahové i estetické kvalitě našich sbírek.

Historické fondy Národní knihovny obsahují přibližně jeden milion svazků a to je počet srovnatelný s jinými evropskými knihovnami. Je to ovšem číslo pouze přibližné. Dokud totiž nebudou provedeny zevrubné soupisy, katalogizace a následně tzv. pasportizace,* nemůžeme vyhlásit poslední slovo. Zatím lze v Národní knihovně předložit konkrétní čísla jen u rukopisů a prvotisků, zatímco údaje týkající se historických univerzitních knihovních fondů jsou pouze orientační.

Je dost důležité si uvědomit, že stav historických fondů je i ve světě obecně problematický. Proto je nutné, aby stát přejímal ve vztahu k jejich ochraně určitou garanci. Spoluvytvářel materiální, finanční a personální předpoklady pro uchování těchto hodnot a uvědomoval si svou právní i morální odpovědnost za jejich zachování pro další generace.

* Pasportizace = zmapování historických fondů (číslo a Moravy po stránce kvantitativní a kvality (včetně způsobu uložení a zpracování).

Boldan: Součástí historických fondů Národní knihovny jsou i svěcené klášterní knihovny nám dány do správy prostřednictvím České matice v roce 1950. Část těchto fondů stala v původních klášterních objektech nov. P. Marie Směšné, sv. Tomáše na Malé Straně, budovy však patří jiným majitelům. Zbývající klášterní knihovny byly v roce 1950 svezeny mimo jiné do Klementina o 170 000 svazků, z toho nejméně 20 000 tisků. Z tohoto množství byly v Praze pouze rukopisy, inkunábule a malé prvotisky. Ostatní svazky se staly součástí tzv. rezervních fondů a jsou dnes umístěny ve sklepích zámku v Pestoletcech v dobových podmínkách (snímky z klementinských sbírek jsme uveřejnili v minulém čísle ČTK).

Čtenář: O fyzickém stavu a uložení historických fondů Národní knihovny kolují v odborné veřejnosti nejprůzračnější, někdy i dost zarážející informace. Jaká je skutečná situace? **Dr. Richterová:** Stav našich trezorů, knihovních skladů, depozitářů a dalších prostor je skutečně tristní. Trezory jsou špinavé, depozitáře zase příliš vlhké a zvlhčené. V nich dají leccemu, ale knihovně ne. Odpovědně zde mohou prozatím zůstat naše historické fondy. Žena tak, jak by si vzhledem ke své práci a významu zasloužila. Navíc přibližně 100 000 svazků evropských restaurátorských zvěraček, u třetiny fondů je nevhodný ošetření vysloveně aktuální. Již jen je takové, že brzy budeme muset přejít k zákozu půjčování.

Boldan: To, co se v knihovně děje, je

ných z klášterních knihoven z Prahy a z tehdejšího pražského a ústeckého kraje do NUK v Praze je dodnes uskladněno v hrozných podmínkách ve vlhkých sklepech pod Klementinou v depozitářích v Nučicích (plechová hala) a v Pestoletcech (zchátralý zámeček); výjimkou je několik set rukopisů a inkunábule, které jsou neúplně vyčleněny do trezorů v oddělení rukopisů a vzácných tisků. Knihy z klášterních knihoven tu jsou promíchány zejména s knihami z německých záborů. Pro zpracování několika set tisíc knih v rezervních fondech byla vyčleněna pouze polovina pracovní síly.

Péče v jednotlivých knihovnách se však dosti lišila. Asi nejlepší byla v dnešních SVK v Českých Budějovicích a v Brně, kde se podařilo uchovat historické celky pohromadě a soustavněji je začít zpracovávat a zpřístupňovat badatelům. Brněnská knihovna dosáhla toho, že mohla více klášterních knihoven ponechat v původních interiérech a některé později reinstalovat.

Necitlivé rušení klášterů v různých reformních a revolučních časech, provázené ničením knih, je i odrazem „kulturní vyspělosti“ jednotlivých společností. Jednou provždy zničené staré knihy mohou být pro příští generace alespoň mementem. Lze si jen přát, aby se knihovnáři, které se dnes vrací jednotlivým fidejucim institucím, dostalo lepší péče.

KAMIL BOLDAN

Převrácený výčt s popisek Janem XXIII. NK, sign. VII A 18, fol. 3r. K řídku no. 5

ČTENÁŘ, 42, 1990, č. 5

ČTENÁŘ, 42, 1990, č. 5

to okresním církevním tajemníkem dány do sběru starého papíru.“ Zápis ze dne 1. listopadu 1950: „Vybraných 47 svazků... bylo vojenskou správou znovu smícháno asi se 450 svazky, určenými do sběru papíru.“

Protokol téže knihovny o převzetí knih školských sester de Notre Dame v Horažďovicích ze dne 22. prosince 1950: „Náboženskému fondu v Praze se navrhuje, aby z těchto knih přebral 31 knih zvláště vybraných Státní studijní knihovně v Plzni. Zbývající knihy doporučujeme k prohlídce okresním knihovnickým inspektorem v Horažďovicích, který by vhodné zábavné, největší populárně vědecké a dětské knihy přidělil veřejným lidovým knihovnám. Ostatně by se přidělil n. p. Štěpánův suroviny...“ Je nutno poznamenat, že i kritéria pro označení braková či zastaralá literatura byla silně ovlivněna dobou. Zajímavý je i dopis NUK v Praze ze dne 3. března 1951, v němž upozorňuje SÚC, že její zástupci byli na svých služebních cestách svědky prohlášení místních církevních tajemníků o tom, že ke splnění závazků ve sběru starého papíru hodlají použít knih ze starých církevních knihoven.

Smutné jsou většinou i další osudy více než milionů knih, které skončily ve výše jmenovaných centrálních knihovnách. Po vyčlenění těch nejzávažnějších byly ostatní knihy zahrnuty do tzv. rezervních fondů, uloženy v nevyhovujících prostorách a jejich zpracování se věnoval zcela nedostatečný počet pracovníků. Odpověď ministerstva školství, věd a umění k žádosti o zvýšení plánu pracovních sil Zemské a univerzitní knihovny v Brně pro zpracování klášterních knihoven ze 13. března 1951: „Přednostním úkolem každé studijní knihovny je, aby rychle zpracovávala a půjčovala přirůstky nové a takové literatury, která má význam pro budování socialismu a výchovu nového člověka. Teprve po splnění tohoto základního úkolu lze uvažovat o zpracování starých fondů, zejména bohemicko-soustavné zpracování fondů klášterních knihoven. Jejich revize, popřípadě opisování katalogů nemohou být důvodem ke zvyšování plánu pracovních sil.“

Bez ohledu na to, že starý tisk představuje svými osudy, doloženými provenienčními poznámkami a dalšími kvalitami (vazba, různé přílohy) jedinečný doklad a každá historická knihovna jako celek zase významný pramen, bylo na ně často pohleděno z úzce knihovnického zřetěle. U historických celků nebyla respektována provenienční zásada a byly vzájemně promíchány, při případném zpracování byly jednotlivé staré tisky včleňovány do stávajícího fondu knihovny, mnohé byly shledány jako „duplikáty“ a odpovídány do antikvariátů, které je hojně vyvážely do zahraničí.

Zhruba sto sedmdesát tisíc knih (včetně okolo dvaceti až třiceti tisíc starých tisků) svezly